

Тютюнник Григiр Михайлович

Життя та творчiсть

ГРИГІР ТЮТЮННИК

(1931 — 1980)

Григiр Тютюнник народився 5 грудня 1931 р. в селі Шилівка Зiнькiвського району на Полтавщині в сiм'ї селян.

Батько Григора, заарештований органами НКВС у 1937 р., iз заслання не повернувся. Мати вийшла вдруге заміж, а малого Григора забрав до себе на Донбас батькiв брат — Филимон Васильович Тютюнник, у родині якого й виховувався майбутній письменник.

У 1938 р. Григiр пішов до школи в український перший клас, який нараховував сiм учнів, а тому через деякий час був розформований, i хлопця перевели в російський клас. З того часу i до 1962 року, як зазначав сам Тютюнник, він розмовляв, писав листи (iноді оповiдання) виключно російською мовою.

У 1942р. Григiр змушений був пішки йти до матері на Полтавщину, адже тiтка не могла сама прогодувати сiм'ю (дядько Филимон був у цей час на фронті).

Після п'ятого класу Григiр навчався в Зiнькiвському ремісничому училищі № 7, закінчивши його працював на Харкiвському заводі ім. Малишева, але захворів на легені, повернувся до Шилівки, не відпрацювавши належних трьох рокiв, за що відсидів 4 місяці в колонії. Як вийшов, повернувся у Донбас, будував Миронгрес, слюсарював.

У 1951 р. Тютюнник пішов до армії, служив у морфлоті радистом на Далекому Сході. Після демобілізації закінчив вечірню школу, працював токарем у вагонному депо.

У 1957 —1962 рр. майбутній письменник навчався в Харкiвському університеті на фiлологічному факультеті.

Першу новелу "В сумерки" написав російською мовою i надрукував її в журналі "Крестьянка" у 1961 р. Після смерті старшого брата Григорія Тютюнника (автора роману " Вир") переклав свої "Сумерки" українською мовою i з того часу писав лише нею.

У 1963 р. Григiр Тютюнник переїхав до Києва, працював у "Літературній Україні", потім у сценарній майстерні кіностудії ім. О. Довженка, де написав сценарій за романом "Вир", працював у видавництвах "Радянський письменник", "Молодь", "Дніпро", "Веселка".

У 1966р. вийшла його перша книжка "Зав'язь".

Наступна книжка "Деревій" (1938р.) була відзначена премією всесоюзного конкурсу, оголошеного "Литературной газетой".

У 70-х рр. — побачили світ книги новел Григора Тютюнника "Батькiвські пороги", "Крайнебо", "Коріння", повісті "Клим-ко", "Вогник далеко в степу", збірки для дітей "Степова казка", "Ласочка", "Лісова сторожка". Письменник перекладав з російської

мови, зокрема твори свого улюбленого автора — В. Шукшина.

За книги "Климко", "Вогник далеко в степу" у лютому 1980р. Г. Тютюннику присуджено премію імені Лесі Українки.

7 березня 1980 р. письменник наклав на себе руки.

У 1984 р. з'явився двотомник його творів.

У 1989 р. за двотомник творів Григор Тютюнник був посмертно удостоєний Шевченківської премії.

Новела "Три зозулі з поклоном" чи не найглибше з усіх творів віддзеркалює внутрішній світ Григора Тютюнника, його світобачення. Підсвідомо до її написання він прямував усе своє попереднє життя. А поштовхом послужила, здавалось би, незначна подія: у 1976р. до Ірпінського будинку творчості завітав сліпий бандурист. Серед пісень, які він виконував, була "Летіла зозуля через мою-хату...", де йшлося не просто про нещасливе кохання, а про вічне, непереборне ніким і нічим страждання людини. Очевидці розповідають, що, почувши цю пісню, Тютюнник підхопився і побіг до своєї кімнати. Так народилася новела "Три зозулі з поклоном" — одна з найчарівніших перлин української літератури ХХ ст. Безперечно, в її основі автобіографічні моменти. Образ Михайла асоціюється з батьком письменника, свого часу також репресованого. Навіть ім'я не змінено, хоча про самі репресії в новелі не йдеться: в 70-х рр. ці події замовчувалися, були забороненою темою. А образ оповідача, хлопця-студента, нагадує самого автора.

На кількох сторінках розгортається досить поширена житейська історія, так званий любовний трикутник. Марфа Яркова одружена, але кохає Михайла, батька оповідача. Кохання Марфи до чужого чоловіка — її глибока інтимна проблема, якою жінка ні з ким не ділиться. Марфа й не претендує на чуже щастя. Невдовзі Михайла засилають до Сибіру, звідки він ніколи не повернеться. Але найголовнішими є навіть не події твору, а почуття героїв, їх пристрасті, переживання. Саме вони рухають сюжет твору, розширюють його часові, просторові межі. Життєва конкретика відсувається на другий план, читач замислюється над вічними, істинними цінностями, разом із героями починає шукати гармонійного вирішення конфлікту. Михайла, його дружину Соню, Марфу єднає страждання, єднає любов як найвище мірило вартості людини. Важко Софії: вона втратила чоловіка й батька своєї дитини, але отримує від нього листи і знає, що Михайло любить її. А Марфа переживає нерозділене кохання, раніше від Софії відчуває, коли тій надходить лист і просить листоношу дати хоч потримати його в руці, пригортає його до грудей, цілує. Це любов душ, яка перейшла тілесний рівень. Кохання, в якому кожен залишається чесним перед самим собою. Це безпретензійне кохання, в якому не має й тіні заздрощів до суперниці. Софія не сердиться на Марфу: "У горі, сину, ні на кого серця немає. Саме горе". Співчуття, любов до ближнього, милосердя і всепрощення є визначальними для персонажів новели. Ці риси характерні для української людини, яка сповідує християнську мораль.

"Любові Всевишній присвячується" — такий епіграф твору Григора Тютюнника. У новелі любов оточена неземним ореолом, надзвичайно далеким звичного, побутового

розуміння. Листоноша, який приніс вістку від Михайла, поблажливо дає Марфі пригорнути до грудей листа. Соня не картає суперницю, навпаки, найкращими, теплими словами говорить про неї своєму синові. Михайло пише Соні: "Не суди мене гірко. Але я ніколи нікому не казав неправди і зараз не скажу: я чую щодня, що десь тут коло мене ходить Марфина душа нещасна. Соню, сходи до неї та скажи, що я послав їй, як співав на ярмарках зінківських бандуристочка сліпенький, послав три зозулі з поклоном, та не знаю, чи перелетять вони Сибір неісходиму, а чи впадуть од морозу. Сходи, моя єдина у світі Соню! Може, вона покличе свою душу назад, і тоді до мене хоч на хвилику прийде забуття. Обіймаю тебе і несу на руках колиску з сином, доки й житиму..."

Жоден із героїв твору не поборов свого страждання, не зменшив сили душевного болю від нього. Але всі вони лишаються на роздоріжжі — кожен сам по собі: Михайло безслідно зник на каторзі, Соня сама виростила сина, Марфа продовжує чогось чекати, вдивляючись в обличчя сина свого коханого.

Новела має ознаки притчі — висновок, до якого приходить автор і який пропонує читачеві: любов — почуття, незалежне від людської свідомості, волі, бажання, моралі, воно ніби дається якоюсь вищою силою, тому мусить лишатися поза осудом чи запереченням, має право на існування.

"Останній лист від тата" — це новела в новелі, і розкриває він не тільки цілий світ почуттів батька — сум за родиною, за втраченою свободою та й самим, очевидно, життям, а й безмежну любов до дружини ("...моя єдина в світі Соню..."), сина, до рідного краю, природи.

Процеси, що відбуваються в людській душі, безконечні, як безконечний Всесвіт, адже душа і є відображенням Всесвіту. Митець прагнув такої любові, від нас, українців, бо "любов — це коли віддаєш..."

Окрім вічних тем, Григора Тютюнника, як і багатьох інших письменників, цікавили маргінальні проблеми, тим більше, що в повоєнний час, а надто в 50— 60-х рр., мала місце масова міграція сільської молоді до міста, до так званого кращого, легшого життя, подалі відтяжко! праці на землі. Це був об'єктивний процес, але його значно прискорював ганебний стан тогочасного села, зумовлений недалекоглядною, шкідливою політикою правлячої партії.

Маргінальній темі Г. Тютюнник присвятив кілька своїх творів: "Син приїхав", "День мій суботній", "Оддавали Катрю", в якому розповідається, як восени з Донбасу приїздить молодша донька хутірського крамаря Степана Безверхого, щоб сповістити про своє заміжжя. У селі женихів нема, а Катрі пішов третій десяток — то ж батьки мусять оддавати її заміж.

Сюжет твору — підготовка до весілля і його опис. Оповідь ведеться у звичній для стилю Тютюнника манері: неспішно, з детальними побутовими подробицями, які часто мають глибокий підтекст, додають важливої позасюжетної інформації. Так, скажімо, про Катрину вагітність дізнаємося з її втомленості, "недівочої печалі в очах", "білого просторого плаття, що приховувало стан".

У центрі оповідання — доля Катрі, її родини. Але, розкриваючи внутрішній стан героїв, показуючи їхні переживання напередодні весілля, ретельно вимальовуючи характери, поведінку, письменник у такий спосіб порушує низку важливих, актуальних і сьогодні проблем. Серед них найболючіша — стан українського села. З Катрями, які від'їжджають на Донбаси, лишаючи вдома старіючих батьків, село руйнується, відмирають віковічні традиції народу, на які він міг би опертись у своєму відродженні. З цим болючим, складним, суперечливим і водночас неминучим процесом міграції нівелюються, вихолощуються людські душі, вони наче міліють.

Згадаймо опис Катриного весілля, той момент, коли гості починають співати. Навіть наречена забуває про свій стан непевності й тривоги. Молодий, який спочатку не викликав симпатії, посміхається — "виявилось, що сміх у нього тихий, м який, як у захопленого хлопчача". Під час ритуального співу давньої української пісні всі присутні мовби перероджуються, повертають істинне своє єство: "Здавалося, не десятки людей співали ту пісню, а одна многогласа душа... Ще вчора Олексій Ііурка тинявся в селі біля клубу п'яненький, шукаючи собі "ворога", щоб одвести душу... Ще недавно Параска Жмуркова з піною на губах гризлася з сусідкою Ялосоветою Кравченчихою за межу, як орали на зиму... А сьогодні всі вони плечима до пліч сиділи за столами й співали пісню, знану ще з дитинства, і були схожі на слухняних і поштивих дітей одних батька-матері. Вони то були — і не вони". Важливий зміст приховано за цими рядками. В них тривога автора за долю свого народу, який так невміло живе на своїй "не своїй землі", підрубє свої корені. В них — його мрія об'єднати всіх та спрямувати на праведний шлях і болюча реальність, від якої нікуди подітись. Але це все тільки у підтексті. Григійр Тютюнник не вдається до моралізувань, не береться до вирішення проблем. Він тільки будить думку читача, примушує його замислитись над долею героїв і, можливо, над своєю.

У творі ніби непомітно, але постійно відбувається змагання між тим, як має бути, і тим, що є. Це, власне, протиріччя між старим і новим, хоч воно й розгортається у нетрадиційному ракурсі,— авторська симпатія на боці першого. Тютюнник з глибоким сумом спостерігає неминучий наступ нового, вихолощеного радянськими порядками життя. Недарма на всіх сторінках звучить мінорна нота, весілля завершується від'їздом молодих, їхніми квапливими зборами й снігом, першим осіннім ще снігом — всім стає холодно, незатишно, в душах з'являється якась непояснима пуста. Степаниха "заходиться плачем", Степан "згорблено йде до погрібника", а Катря з віконця машини дивиться і дивиться на рідне село, "а коли хутора не стало видно, схилилася чоловікові на груди й заніміла, тільки плечі їй дрібно тремтіли". Вся ця невідомість попереду лякає, людина почувається самотньою та беззахисною, хоч сама обирає собі такий шлях.

А все могло бути інакше. Те старе так прагнув опоетизувати письменник, і це йому поталанило зробити через блискучий опис Катриного весілля. Воно відбувається з дотриманням майже всього давнього обряду, хоч молоді й противилися йому. Те старе і в образах батьків Катрі, в їхньому бажанні бачити хоч наймолодшу доньку вдома. Те

старе могло б відродитися випробуванням уже життям, могло б принести гармонію душам людей, витіснити звідти страх і непевність, стати єдиним надійним опертям. Згадаймо Катрю — вона постає сполоханим, загнаним у сіті звірятком, навіть не може виплакати перед батьками, повідати їм найпотаємніше: сором і страх заповнює всі інші почуття.

Прикметна з цього приводу деталь, на яку варто звернути увагу. Це стара, ще бабина, хустка. Катря постійно кутається в неї, прикриваючи свій великий уже живіт. Ця хустка зберігалася на дні скрині "...як найдорожчий скарб, що кожної осені перекладався горіховим листям від молі та задля пахошів...". Ця хустка покликана захистити Катрю від усіх жорстокостей довколишнього світу. Але чи візьме її вона з собою в далеку дорогу, в чужі їй світи — тобто чи ж збереже пам'ять, чи не відречеться від себе у "зросійщеному" Донбасівському краї, соромлячись не лише своєї рідної мови, а й тієї пісні, яка здатна підняти на свої крила високо-високо? На ці запитання автор не дає відповіді. Нам до роздумів лишається лише надзвичайно сумний Катрин останній погляд.

ОСНОВНІ ТВОРИ:

"Оддавали Катрю", "Три зозулі з поклоном", "Зав'язь", "Син приїхав", "Дикий", "У кравчини обідають", "Холодна м'ята", "Іван Срібний", "Деревій", "Вуточка", "Нюра", "Клим-ко", "Коріння", "Вогник далеко в степу".

ДОДАТКОВА ЛІТЕРАТУРА:

1. Вічна загадка любові: Літературна спадщина Григора Тютюнника. Спогади про письменника. — К., 1988.

2. Гуторов О. Незахищене серце: Характер і час Григора Тютюнника // Прапор, 1990. — № 7 — 9.

3. Шудря М. Непідкупний голос правди: Невідоме про Григора Тютюнника // Дивослово. — 1996. — № 4.

4. Аврахов Т. Екзистенція в художньому слові Григора Тютюнника // Українська мова і література в школі. — 1992. — № 9 — 10.

5. Мороз Л. Григир Тютюнник: Літературний портрет. — К., 1991.

6. Усе для школи: Українська література: програмні тексти, ілюстрації, пояснення, завдання, тести: 11 кл. — К., Львів, 2001.